

1. Literární tvorba
2. Fotografie
3. Videoklip
4. Hudba
5. Divadlo
6. Připomínková akce
6. Filmový či kulturní večer

PAMĚŤ ŠOA, POTŘEBUJEME JI?

Výročí deportace českých Židů, Den památky obětí holocaustu a předcházení zločinům proti lidskosti, Jom ha-šo'a, výročí likvidace zářijového transportu do terezínského rodinného tábora v Osvětimi-Birkenau, ale i další dny a výročí mohou být podnětem k zamyšlení nad kulturou připomínání, nad tím, jak jsou historické události chápány v současnosti a jaký význam je jim přičítán. Proč je pro nás připomínání holocaustu a jeho obětí stále aktuální? Jakým způsobem ovlivňuje naše chápání současnosti - a naopak, nakolik současné problémy a diskuse mění náš pohled na dějiny?

I když nebylo žádným tajemstvím, že Židé byli během druhé světové války hromadně vražděni, nebyl holocaust v poválečné době a za komunistického režimu na veřejnosti příliš připomínán a diskutován. Ve středu zájmu stálo pronásledování Čechů a komunistů a jejich odboj.

Zatímco ve veřejném prostoru vznikaly po válce pomníky odbojářům, místo pro připomínku židovských obětí holocaustu si musela vytvořit sama židovská komunita. Židovské muzeum v 50. letech shromáždilo jména obětí, jež byla zapsána na stěny Pinkasovy synagogy. Samotný koncept unikátního památníku navrhli (nežidovští) umělci Jiří John a Václav Bošтік, kteří také všech 77 297 jmen na zdi synagogy sami napsali.

Od roku 1968 bylo však toto hlavní místo paměti kvůli nedobrému technickému stavu budovy uzavřeno. Komunistický stát již jeho otevření neumožnil. V době normalizace byly nápisy na zdech synagogy zničeny. Znovu obnoveny byly až odstátným Židovským muzeem v polovině 90. let 20. století.

Teprve po pádu komunistického režimu se otevřel prostor pro veřejnou diskusi o holocaustu. Postupně přibývaly informace v učebnicích a narůstal zájem médií. I přes velký zájem však toto téma dodnes není uspokojivě začleněno do příběhu českých dějin 20. století

Interiér Nové (Zadní) synagogy v poválečném období, sklad ovoce a zeleniny

Náhrobek trebičského rabína Jáchyma Pollaka na židovském hřbitově z roku 1880

Připomínka prvních transportů

Třebíč

Pohled od Nové (Zadní) synagogy do Blahoslavovy ulice

Nová (Zadní) synagoga v Blahoslavově ulici

Stará (Přední) synagoga

121	Lauer Jakob	Landwirt	18. 4. 1878	Teltsch Iglauerstr. 78	101408 ✓
122	Lauer Emilie	Mäherin	8. 4. 1909	Teltsch Iglauerstr. 78	101404 ✓
123	Lauer Marie	Zahnärztin	31. 4. 1910	Teltsch Iglauerstr. 78	101411 ✓
124	Lauer Vera	Angestellte	7. 1. 1912	Teltsch Iglauerstr. 78	101431 ✓
125	Kozlídek Ernestine	Private	27. 9. 1973	Datschitz 39	101401 ✓
126	Schulz Paula	Kaustalt	23. 9. 1337	Datschitz 56/1	101434 ✓
127	Břek Marta	Kaustalt	31. 5. 1337	Dukowan 99	99803 ✓
128	Břek Viktor	landw. Arbeiter	15. 3. 1913	Dukowan 99	99605 ✓
129	Břek Marianne	landw. Arbeiterin	36. 5. 1913	Dukowan 99	99828 ✓
130	Třebitsch Marie	Kaustalt	31. 5. 1860	Dukowan 99	99808 ✓
131	Jelínek Ignata	Privater	4. 8. 1961	Studein 138	101369 ✓
132	Steiger Veronika	Private	9. 6. 1859	Studein 139	101494 ✓
133	Lienenfels Markus	Kaufmann	13. 5. 1374	Wolschan 55	101310 ✓
134	Kollmann Anna	Private	29. 11. 1860	Wolschan 61	101393 ✓
135					
136					
137	Lederer Ernst	Arbeiter	15. 5. 1930	Třebitsch Massek. 93	99191 ✓
138	Brundeis Alois	Hilfsarbeit.	17. 3. 1893	Jarmeritz 3	99673 ✓
139	Layer Robert	Arbeiter	29. 9. 1906	Jemnitz 189	99738 ✓
140	Layer Gertrude	Kaustalt	17. 5. 1912	Jemnitz 188	99733 ✓

VZPOMÍNKA ARNOŠTA LEDERERA

V Třebíči byla poměrně velká židovská obec. Mohlo být, pokud jsem tak napočítal, asi tři sta nebo čtyři sta Židů. Když jsem byl ve škole, tak z velké části jsem se s antisemitismem nesetkal, až na výjimky, což je všude. Reagoval jsem na to po svém. Jednou, když jsme šli na cvičení, vzpomínám si jako dnes, dole, už na chodbě, mně někdo začal nadávat do Židů. Tak jsem mu dal dvakrát pěstí do brady a od té doby jsem měl pokoj. Až na malé výjimky, nemohu říct, že bych pociťoval ve škole antisemitismus. Jednou mi jeden učitel řekl „Žide“ před všemi žáky. Tak jsem vstal a řekl jsem: „Pane učiteli, nevzpomínám si, že bych vám a vaší rodině v něčem ublížil, ani v nejmenším. Tak proč mi nadáváte?“ Zarazil se a neřekl ani slovo a od té doby jsem měl pokoj. (...)

A v září 1941 nás tam (na stavbě železniční trasy Brno - Tišnov) zastihlo německé nařízení nošení hvězd. Pokud jde o nežidovské dělníky, až na nepatrné výjimky, se k nám chovali víc než dobře, totéž platí o mistrech. (...)

Tam jsem byl asi do ledna 1942 a pak jsme byli povoláni do transportu, tzv. oberlandrat Jihlava, odkud jsme byli 22. května ráno v pět hodin odvedeni na nádraží a dopraveni do Terezína. Co nás velmi dojalo bylo, že přes velmi brzkou ranní dobu se u trati shromáždily některé nežidovské ženy, které mávaly, volaly na nás a plakaly. Na to si vzpomínám.¹

Transportní listina

Arnošt Lederer se narodil roku 1920 v Třebíči. Jeho otec vedl oblíbené dámské krejčovství a matka byla v domácnosti. Vzpomíná si, že po okupaci byly zavírány židovské obchody a živnosti a ta otcova patřila až mezi poslední. Po absolvování měšťanské školy se vyučil jako obchodní příručí, ale v roce 1940 ho jeho zaměstnavatel musel propustit. V říjnu téhož roku byl povolán do tábora Lípa, odkud byl za čtyři měsíce propuštěn. Potom byl nasazen na práci na stavbě dráhy Brno - Tišnov. 22. května 1942 byl spolu s rodiči deportován transportem Aw do Terezína. Pracoval v tzv. „Litoměřické skupině“, která byla posílána na práci mimo ghetto na stavbu silnic. Počátkem roku 1944 byl deportován do pracovního tábora Wulkow. V únoru 1945 byl spolu s dalšími vězni poslán zpět do Terezína. Válku přežil on i jeho rodiče, kteří díky jeho pracovnímu zařazení byli chráněni před transporty z Terezína na východ. 31. května 1945 se všichni vrátili do Třebíče.

Stará (Přední) synagoga na Tichém náměstí v roce 1958

SHROMAŽDIŠTĚ

Na území Protektorátu Čechy a Morava se shromaždiště, odkud byly vypravovány transporty do Terezína, nacházela v 15 městech. Židé zde byli soustředěni několik dní před nástupem do transportu. Odevzdání klíčů od svých domovů symbolicky ukončilo jejich doposud relativně svobodný život. Po několika nocích strávených obvykle v prostorách škol byli deportováni ze svých měst. Jejich občanské průkazy nesly nové razítko: „ghettoisiert“. V Třebíči se shromaždiště nacházelo v budově gymnázia na dnešním Masarykově náměstí 9/116.

HISTORIE ŽIDOVSKÉHO OSÍDLENÍ

Židovské osídlení Třebíče se řadí mezi nejvýznamnější a nejstarší na Moravě. Židé se zde usazovali pravděpodobně již v době vzniku tržiště při benediktinském klášteře na počátku 12. století, více než 200 let před povýšením Třebíče na město. První spolehlivá zmínka o přítomnosti Židů však pochází z roku 1338. V tzv. Martyrylogii z židovské pamětní knihy v Norimberku se připomíná k tomuto datu Třebíč spolu s několika dalšími jihomoravskými městy.²

Židé přicházeli do Třebíče především po vypovězení z královských měst, a to zejména v průběhu 15. století. Existence židovské obce je zde doložena od poloviny 16. století. Za příznivých let se zdárně rozvíjela. Obchodně prosperující Židé se však často dostávali do rozporů s měšťany, a tak byli v roce 1528 a znovu 1547 trebičští Židé vrchností z města vypovězeni. Důvodem byly vždy stížnosti měšťanů, kteří se chtěli zbavit obchodní konkurence. Brzy se však Židé mohli do města vrátit. Největší množství osob židovského vyznání žilo v Třebíči na konci 18. století, 1770 Židů tvořilo dokonce 59 % všech obyvatel města.

Po dosažení občanské emancipace v druhé polovině 19. století se trebičští Židé stěhují ze stísněných ghatt do ostatních částí města, především na náměstí, a do velkých měst (Jihlava, Brno, Moravská Ostrava, Vídeň), která se rychle ekonomicky rozvíjela.³

TRANSPORTY

Registrací Židů, zabavením jejich majetku a jejich vyloučením ze společnosti byly dány základní předpoklady pro jejich věznění mezi skutečnými, nikoli jen pomyslnými zdi. Transporty Židů do ghatt a koncentračních táborů se otevřela další fáze „konečného řešení židovské otázky“. Systematické deportace Židů z území protektorátu byly zahájeny v říjnu 1941 transporty do ghatta v Lodži. Lodž spolu s dalšími ghetty a vyhlazovacími centry na východě zatím nebyla schopna pojmout všechny protektorátní Židy. Z tohoto důvodu se rozhodlo o jejich koncentraci přímo na území protektorátu. O měsíc později začaly odcházet transporty do nově založeného ghatta Terezína.⁴ Z Třebíče byly vypraveny dva velké transporty do Terezína s označením Av a Aw. Bylo jimi deportováno celkem 1371 Židů z města a okolí. Konce války se dožilo jen 63 z nich.

Interiér Staré (Přední) synagogy na Tichém náměstí

1) Archiv Židovského muzea v Praze, Oddělení pro dějiny Šoa, rozhovor č. 262.

2) Fišer, Rudolf: Bazilika sv. Prokopa, Židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči, Praha 2009.

3) Klenovský, Jaroslav: Židovské památky Třebíče, Brno 2003.

4) „Konečné řešení židovské otázky“ v českých zemích. Transporty, <http://holocaust.cz/history/jew/czech/transport>.